

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Dr. KOPÁCSI Renáta

**AZ ALAPJOGOK HORIZONTÁLIS HATÁLYÁNAK SZEREPE
A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK ALAPJOGVÉDELMEBEN,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FOGLALKOZTATÁS TERÜLETÉN TÖRTÉNŐ HÁTRÁNYOS
MEGKÜLÖNBÖZTETÉSRE**

című doktori értekezés

Tézisek

Témavezetők:

Dr. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina PhD, habilitált egyetemi docens
Dr. POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán PhD, tanszékvezető, habilitált egyetemi docens

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2023.190

Budapest, 2023

1. A KUTATÁS TÉMÁJA

A társadalom ún. láthatatlan csoportját nem kis számú polgár alkotja, ugyanis az Egészségügyi Világszervezet (WHO) felmérése szerint 2023 elején több mint egymilliárd embernek, a világ népessége mintegy 16%-ának volt valamilyen fogyatékosága.¹ Magyarországon a 2016-os mikrocenzus alapján a fogyatékosággal élők száma 408 ezer fő, amely a népesség 4,3%-át jelenti,² az Egyesült Államokban pedig minden negyedik felnőtt, a társadalom 26%-a tartozik ide.³

Annak ellenére, hogy technológiai és társadalmi változások segítik a fogyatékosággal élő személyek részvételét a munkaerőpiacon, még mindig számos olyan akadállyal szembesülnek, amelyek az elutasító hozzáállásból vagy mélyen gyökerező megbélyegzésből erednek. A fogyatékosággal élő embereket gyakran alkalmatlannak tartják a munkavégzésre, ugyanis azt gondolják róluk, hogy képtelenek a feladatok olyan minőségű ellátására, ahogyan azt a nyílt munkaerőpiac megköveteli, önállóan és segítségre szoruló munkavállalónak tartják őket. Továbbá, akkor sem mindig tudnak tartósan elhelyezkedni, amikor alkalmasnak találják őket a munkavégzésre, mivel a fogyatékoságuk olyan viselkedésformákat eredményezhet, amelyek a munkahelyi magatartási normák megsértésének számítanak. Ebből kifolyólag inkább a fogyatékosággal élő személyek védett foglalkoztatásban való részvételét támogatják. Ezek a tényezők ahhoz vezettek, hogy a fogyatékosággal élő személyek a társadalomból kiszorultak, kirekesztetté váltak vagy kirekesztettek maradtak.⁴

Ezen felül a kiszolgáltatottság nemcsak a fogyatékosággal élő egyénnél jelentkezik, hanem az esetek jelentős részében a közvetlen környezetében élők vonatkozásában is: a fogyatékosággal élők családtagjai egész életüket ápolással vagy gondozással tölthetik, valamint a károsodás jellegétől és mértékétől függő speciális többletkiadások, illetve a korlátozott munkaerőpiaci részvétel miatt. Továbbá, a fogyatékosággal élő személyekkel szemben kialakult előítéletek általában kiterjednek a fogyatékosággal élő személy hozzátartozóira is.⁵ A 2011-es magyar népszámlálás azt mutatta ki, hogy míg a teljes

¹ WHO: *Disability*. 7 March 2023. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> (Letöltve: 2023.02.02.)

² *Mikrocenzus 2016* (KSH, Budapest, 2018) 5.

³ National Center on Birth Defects and Developmental Disabilities – Centers for Disease Control and Prevention: *Disability Impacts all of us*. 5 January 2023. <https://www.cdc.gov/ncbddd/disabilityandhealth/infographic-disability-impacts-all.html#:~:text=Up%20to%201%20in%204,have%20some%20type%20of%20disability> (Letöltve: 2023.02.02.)

⁴ International Labour Organization, Employment Policy Department: *Employment for Social Justice and a Fair Globalization: Overview of ILO Programmes* (ILO, Geneva, 2012).

⁵ GREEN, Sara E: "What do you mean 'what's wrong with her?': stigma and the lives of families of children with disabilities. *Social Science & Medicine* 57 (2003) 1361–1374. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(02\)00511-7](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(02)00511-7)

népességén belül a háztartások 62%-ában volt foglalkoztatott személy, addig a fogyatékossgal élők háztartásainak csak 58%-ában.⁶ A 2011-es népszámlálásnál maradva, a veleszületetten fogyatékos vagy fogyatékosná vált gyermek pszichológiai terhei, a gondozása okozta nehézségek gyakorta vezetnek a családok felbomlásához.⁷

A fogyatékossgatudományban⁸ bekövetkezett paradigmaváltás részeként az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezménye (CRPD, 2006) a fogyatékossgal emberi jogi megközelítését alkalmazza, amely felismeri a fenti társadalmi problémát és jogi megoldásokat biztosít annak kezelésére. Célul tűzi ki valamennyi alapvető emberi jog és szabadság teljes és egyenlő gyakorlásának előmozdítását, védelmét és biztosítását valamennyi fogyatékossgal élő személy számára.⁹ Ezen kívül, a CRPD túlmutat a hagyományos egyenlőségi modelleken és az inkluzív/befogadó egyenlőségi modellen keresztül mind az állam, mind a magánszereplők számára kötelezettségeket ír elő.

A fogyatékossgal élő személyek teljeskörű társadalmi részvétele érdekében szükséges, hogy az elsődleges munkaerőpiacon történő foglalkoztatásban való részvétel akadályai megszűnjenek, hiszen a fogyatékossgal élők munka világába való bevonása beindítja a társadalmi integráció folyamatát. Ez pozitív hatással lenne az érintettek fizikai és mentális egészségi állapotára, javítaná életminőségüket, csökkentené családjuk terheit, mérsékelné az ellátásukból származó állami költségvetési terheket, és kedvező hatással lenne a gazdaság növekedésére is.¹⁰ Az erre való törekvés a mai napig jelen van. A legújabb jogalkotási termék, a szülők és a gondozók vonatkozásában a munka és a magánélet közötti egyensúlyról és a 2010/18/EU tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló az Európai Parlament és a Tanács 2019. június 20-i (EU) 2019/1158 irányelve többek között kiterjed a fogyatékossgal élő gyermeket nevelők foglalkoztatásának elősegítésére.

A fogyatékossgal élő személyek munkahelyi körülményeinek javulását és a foglalkoztatással kapcsolatos lehetőségeik bővülését különböző jogi eszközök szolgálják, így az egyenlőbánásmód követelménye, az észszerű alkalmazkodás követelménye és a pozitív

⁶ 2011. évi népszámlálás. 17. A fogyatékossgal élők helyzete és szociális ellátásuk (KSH, Budapest, 2015) 16.

⁷ 2011. évi népszámlálás. 17. A fogyatékossgal élők... i. m. 15.

⁸ A fogyatékossgatudomány részletes meghatározásához lásd ANTAL Zsuzsanna – HERNÁDI Ilona – HOFFMAN István – HORVÁTH Péter László – JAKAB Nóra – KATONA Vanda – KOLONICS Krisztián – KÖNCZEI György – KUNT Zsuzsanna – SÁNDOR Anikó – SZÜCS Marianna: A fogyatékossgatudomány - részletes meghatározás. In: KÖNCZEI György – HERNÁDI Ilona – SÁNDOR Anikó (szerk.): *Esély? Egyenlőség? Taigetosz?: Egy fogyatékossgatudományi kutatás tapasztalatai* (ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest, 2019) 19-25.

⁹ CRPD 1. cikk.

¹⁰ KREKÓ Judit - SCHARLE Ágota: A megváltozott munkaképességű népesség foglalkoztatása és a kereslet oldali szakpolitikai eszközök. In: FAZEKAS Károly – ELEK Péter – HAJDU Tamás (szerk.): *Munkaerőpiaci Tükör 2019* (Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest, 2020) 178.

intézkedések. E szemléletben a disszertáció kutatási kérdése az, hogy a fogyatékoságtudományban bekövetkezett paradigmaváltás, valamint a technológiai és a társadalmi változások tükrében az alapjogok horizontális hatály mint alkotmányjogi elméleti és dogmatikai koncepció milyen szereppel bír a fogyatékosággal élő személyek elsődleges munkaerőpiacon történő foglalkoztatását érintő jogvitákban.

Kiinduló pontnak tekintem azt, hogy a horizontális hatály alkotmányos szinten az alkotmány érvényesülésével összefüggésben megfogalmazott alkotmányjogi koncepció, amely áthatja az egész jogrendszert, így a törvényi szintű megoldásokat is, legyenek azok az akár munkajogiak, akár egyenlőségi jogiak. A horizontális hatály tehát olyan átfogó alkotmányjogi dogmatikai koncepció, amely eddig is kimutatható és a korai szakirodalmak alapján elemzett hatással volt a munkajog és az egyenlőségi jog fejlődésére.¹¹

Az alapjogok horizontális hatálya több alkotmányjogi kérdést magába foglaló, komplex fogalmi konstrukció, amely alapvetően mégis két kérdéssel foglalkozik: egyrészt azzal, hogy egyáltalán szükségesek-e és amennyiben igen, milyen feltételek mellett érvényesülhetnek az alapjogok a magánjogi kapcsolatokban; másrészt pedig azzal, hogy hogyan oldható fel a magánjogi kapcsolatokban érvényesülő, egymással versengő alapjogok és más alkotmányos elvek, értékek közötti konfliktus.

Az emberi jogi megközelítés mellett az alapjogok horizontális hatálya azt hangsúlyozza, hogy az alkotmányban elismert alapvető jogok (emberi jogok) érvényesüléséről az államnak a magánjogi jogviszonyokban is gondoskodnia kell, és jogvita esetében az érvényesülést bírósági úton ki kell kényszerítenie. Ez a jogi koncepció azonban dogmatikai természetében más, mint a jogalkotás útján megvalósított és a CRPD-ben formát öltő megközelítés.

Fontos kiemelni azt, hogy a klasszikus polgári jogi jogviszonyokkal ellentétben a munkajogi jogviszonyokat pozícióbeli egyensúlytalanság jellemzi, amely tovább fokozódik a fogyatékosággal élő személyek esetében. Ez azt jelenti, hogy a tág értelemben vett magánjogi jogrendszer részét képező munkajog által szabályozott jogviszonyokban a munkáltató érdekeit a magánszférában többnyire vállalkozói minősége határozza meg és tevékenysége során gazdasági alapjogait érvényesíti. A munkajogi jogviszony másik alanya, a munkavállaló pedig abban érdekelt, hogy megélhetését másokkal azonos esélyekkel biztosítsa. A munkajog egy speciális jogterület tehát, mert egyszerre vannak jelen az alanyok alá- és fölérendeltsége miatt szükséges, a gyengébb fél védelmét szolgáló törekvések és a munkáltatók

¹¹ Lásd GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: *Alkotmányos polgári jog?* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2011); KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban* (Justis, Pécs, 2010).

magánautonómiájának állami védelme. Az alapjogok horizontális hatálya mint jogi koncepció a munkajog számára a vonatkozó szakirodalom szerint meghatározó jelentőségű.¹²

Az alapjogok horizontális érvényesülésének a kérdése azonban mind hazai, mind nemzetközi szinten megosztó. A horizontális hatályról szóló jogi szakirodalom az alapjogok magánviszonyokban való érvényesülése tekintetében alapvetően a vertikális hatály, az állami cselekvés tana (*state action doctrine*), a közvetett horizontális hatály és a közvetlen horizontális hatály megközelítéseket különíti el, elméleti szinten modellértékű állami gyakorlatokat tárgyalva.¹³

A célom az, hogy a fogyatékossgal élő személyek mint a társadalom kiszolgáltatott ún. láthatatlan csoportja minél teljesebb és hatékonyabb alapjogvédelme érdekében a horizontális hatály koncepcióját felülvizsgáljam és újraértelmezzem. A vizsgálatom az Amerikai Egyesült Államokban kialakult állami cselekvés tanára, valamint Magyarország horizontális hatályra vonatkozó dogmatikájára terjed ki, különös tekintettel az emberi jogi modell kialakításában meghatározó szerepet játszó fogyatékossgal élő személyek jogait deklaráló amerikai törvényre (*Americans with Disabilities Act of 1990*, a továbbiakban: ADA), és a fogyatékossgal élő személyek foglalkoztatására vonatkozó magyar jogi szabályozásra.

A horizontális hatály koncepciójának felülvizsgálata szempontjából nagyon hasznosnak látom egy teljesen eltérő jogi kultúra, alkotmányos megközelítés és szabályozási politika legjobban működő elemeit számba venni. Bár ezeket az alább ismertetett eltérések miatt ritkán szoktuk figyelembe venni, számos szempontból fontos támpontot nyújtanak a magyar joggyakorlat fejlesztéséhez. Az állam szerepére, az alapjogok státuszára és az egyenlőségre nagyon eltérő megközelítés alakult ki az Egyesült Államokban és a Németországhoz hasonló modellt adaptáló Magyarországon.

Az alkotmányos kereteken túl a fogyatékossgal élő személyek foglalkoztatását támogató szakpolitikák tekintetében a szakirodalom azonosít egy amerikai modellt, amely a diszkriminációellenes intézkedéseken és a magánautonómián alapuló szabadságjogokon alapul. Magyarországra viszont – Európa sok más államához hasonlóan – az jellemző, hogy igen magasak az állammal szembeni elvárások a foglalkoztatási egyensúly megteremtése érdekében,

¹² KISS György: *Alapjogok kollíziója a munkajogban* (Justis, Pécs, 2010) 562.

¹³ SAJÓ, András – UITZ, Renáta (eds.): *The Constitution in Private Relations: Expanding Constitutionalism* (Eleven International Publishing, The Hague, 2005); BARAK, Aharon: Constitutional Human Rights and Private Law. In: FRIEDMAN, Dan – BARAK-ÉREZ, Daphne (eds.): *Human Rights in Private Law* (Bloomsbury Publishing, 2001) 13-42; KUMM, Mattias: Who's Afraid of the Total Constitution? Constitutional Rights as Principles and the Constitutionalization of Private Law. *7 German Law Journal* 4 (2006) 341; Gárdos-Orosz (2011) i. m.

amely akár a fogyatékossgal élő személyek tekintetében foglalkoztatási kvótákhoz vagy más típusú állami beavatkozásokhoz vezethet.¹⁴

2. A KUTATÁS MÓDSZERTANA

A vizsgálat kutatásmódszertanát nagymértékben befolyásolta az a felismerés, hogy a horizontális hatályról szóló elméleti vita a mai napig annak eldöntésére irányul, hogy a közvetett (az alkotmányos normák bírói érvényesítését a jogszabályok értelmezése során elváró), a közvetlen (a bírói jogalkalmazás során az alkotmányos szabályok közvetlen alkalmazását megkívánó), vagy az állami szerepvállalást minimálisra csökkentő, amerikai modell (*state action doctrine*) alkalmazása a helyes-e akkor, amikor a magánszemélyek között merül fel alapjogokat érintő jogvita, például amikor egy munkaviszonyban fogyatékossga miatt indokolatlanul hátrányos helyzetbe kerül egy személy. Ez a megközelítés véleményem szerint kevés hasznos eredménnyel kecsegtet a gyakorlat számára, ezért ettől teljesen eltérő megközelítésben vizsgálom a dogmatikai konstrukció hasznosságát.

A horizontális hatály bemutatását – tehát a szakirodalmi, leíró módszertant alkalmazó összegzést – követően a különböző koncepciók illusztrálására, alátámasztására esettanulmányok bemutatásával kerül sor. Az elemzés az egyes vizsgált kérdéskörökhöz tartozó tengerentúli diskurzusok ismertetéséből, valamint a magyar tételes jog és annak gyakorlata feldolgozásából áll. A disszertáció az amerikai elméleti és dogmatikai diskurzus, illetve a joggyakorlat egyes elemeit a magyar jog reflexív értelmezésének, értékelésének és fejlesztésének céljából tekinti át, kizárólag az ehhez szükséges mértékig. A vizsgálat során az amerikai gyakorlatra, mint jó gyakorlatra tekintek, amelynek a magyartól eltérő megközelítései és elemei fontos tanulságokkal szolgálhatnak.

A disszertáció leíró részein túl analitikus elemzéseket is végzek, főként a harmadik fejezetben, ahol a különböző munkajogi konstrukciók lényegét vizsgálom. A vizsgálatom célja annak feltárása, hogy a jelenlegi hátrányos megkülönböztetés fókuszú joggyakorlatban milyen mértékben és hogyan jelennek meg az alapjogi érvelések, azok milyen hatások, illetve jogi dogmatikai elképzelések mentén alakultak, hogyan érvényesülnek a joggyakorlatban, és mely megközelítések adaptálhatók a magyar joggyakorlatban.

¹⁴ GOSS, David – GOSS, Fiona - ADAM-SMITH, Derek: Disability and employment: A Comparative Critique of UK Legislation *International Journal of Human Resource Management* 11 (2000) 807. <https://doi.org/10.1080/09585190050075132>

3. EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A XXI. században már magától értetődő az, hogy az alapjogok nemcsak az állam és egyén viszonyára, hanem a magánszemélyek egymás közötti kapcsolataira is kihatással vannak. Az alapjogok horizontális hatályának kérdése egyre intenzívebb diskurzus tárgya, amely nemcsak a magyar jogtudományban, hanem nemzetközi szinten is megosztó. A disszertáció azt tűzte ki célul, hogy megvizsgálja a horizontális hatály alkotmányjogi koncepciót Magyarországon és az Amerikai Egyesült Államokban egy társadalmi probléma, a fogyatékossgal élő személyeknek a foglalkoztatás területén megvalósuló hátrányos megkülönböztetése hatékonyabb jogi kezelése érdekében.

A horizontális hatály magyar és amerikai joggyakorlatának áttekintése egyrészt azt igazolja, hogy a horizontális hatály modellszerű megközelítése nem minden alapjog esetében eredményez hatékony érvényesülést. A magyar alkotmánybírói gyakorlatban, a közvetett horizontális hatály modell keretein belül maradván, absztrakt módon jelenik meg a horizontális hatály dogmatikája, amely a kivételek megfogalmazásával ügycsoportonként más-más intenzitású alapjogi érvényesülést eredményező elvárást támaszt a rendes bíróságok irányába. Így van olyan eset, amikor az Alkotmánybíróság csak annyit vár el a rendes bíróságtól, hogy vegye figyelembe az alapjogot valamilyen formában, de arra is van példa, amikor már egyértelműen szükségességi-arányossági mérlegelést kíván meg az alkotmányossághoz. Továbbá, szintén a modellszerű megközelítés hátránya az, hogy az alapjogok hatékony érvényesüléséről eltolódik a hangsúly más alkotmányjogi dogmatikai kérdések irányába. Az amerikai joggyakorlatban „a jogsértő magánszemély vagy magánintézmény közfeladatot lát-e el” kérdése a főszerep, a magyar joggyakorlatban a diskurzus a horizontális hatály kérdéséről inkább a rendes bíróságok és az Alkotmánybíróság kapcsolatáról szóló vitává transzformálódott.

A magyar és az amerikai joggyakorlatot áttekintve az alábbiakat emelném ki iránymutatóként a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó joggyakorlat elemzéséhez.

A hatékony jogvédelem érdekében fontos szempont az, hogy a diszkrimináció tilalma közvetlenebbül érvényesüljön. A jogviták eldöntése során az alapjogok közvetlen érvényesülését szolgálja a törvényhozás körülményeinek, a törvény céljának, valamint annak a körülménynek a figyelembevétele, hogy a jogsértés megállapításának elmaradása esetén folytatódhat a diszkriminatív gyakorlat.

Az alkotmányjogi szintéren történő jogfejlődéssel párhuzamosan a fogyatékossgtudományban bekövetkezett paradigmaváltás, és a jelenleg is zajló jogfejlődés

szintén arra a célra irányul, hogy a fogyatékossgal élő személyek alapjogai (emberi jogai) minél teljesebben érvényesüljenek. A fogyatékossgal élő személyek hátrányos megkülönböztetésének kérdését a CRPD az emberi jogi modell alapján, alapjogi dogmatika figyelembevételével kezeli, amelynek keretében különféle jogi megoldásokat biztosít, valamint az inkluzív/befogadó egyenlőségi modellen keresztül mind az állam, mind a magánszereplők számára kötelezettségeket ír elő a fogyatékossgal élő személyek hátrányainak leküzdése érdekében.

Magyarország és az Amerikai Egyesült Államok fogyatékossgai politikája kialakítása során szintén tapasztalható a nemzetközi szintérhez hasonló jogfejlődési ív, mégpedig annak érdekében, hogy a lehető legteljesebb jogvédelmet biztosítsák a fogyatékossgal élő személyek részére. Láthattuk, hogy az emberi jogi modell, bármennyire is kiemelkedő, az állami jogalkotást és jogalkalmazást kihívások elé állítja. Az állami szintű szabályozásban és a jogalkalmazásban a fogyatékossgal orvosi, társadalmi és emberi jogi megközelítései párhuzamosan vannak jelen, ami nem mozdítja elő a hatékony jogvédelmet.

A fogyatékossgal élő emberek munkaerőpiaci részvételének növelésére szolgáló jogi megoldások hatékonysága függ egyrészt a jogosultsági kör megfelelő meghatározásától, vagyis a foglalkoztatásban védelemre jogosult fogyatékossgal élő emberek fogalmának értelmezésétől, másrészt attól, hogy az adott jogvédelmi koncepció funkciójának megfelelően érvényesül-e. A hatékony jogvédelem érdekében a munkajog „fogyatékossgal élő személyek” fogalmának tág definícióját veszem alapul, amely a lehető legtöbb hasonló élethelyzetű emberre terjed ki. A CRPD alapján javaslom a lealacsonyító terminológia és a paternalista megközelítés elkerülését, valamint, hogy a fogalmak meghatározása és azok használata világosan különüljön el egymástól, így például ne lehessen felcserélni a „fogyatékossgal élő emberek” és a „megváltozott munkaképességű emberek” kifejezéseket.

Továbbá, fontosnak tartom, hogy a meghatározás a fogyatékossgal társadalmi kontextusban való értelmezésén alapuljon, amely figyelembe veszi a „társadalmilag létrehozott akadályok” fogalmi elemet. Ebben a tekintetben iránymutató az ADA-ban szereplő „fogyatékossgal élő személynek tekinthető” esetkör, amely a fogyatékossgal paraméterei helyett a bármely társadalmi természetű vagy fizikai diszkriminációnak való kitettségre összpontosít. Az alkotmányjogi megfontolások és a hatékony jogvédelem érdekében fontos számba venni azokat a szakirodalmi álláspontokat is, amelyek a foglalkoztatás területén kifejezetten akként kívánják szabályozni a fogyatékossgal fogalmát, hogy figyelembe veszik a foglalkoztathatósági képességet, a foglalkoztatáshoz fűződő lehetőségekkel kapcsolatos

tényezőket, mint például a „szakmai tevékenység végzésének akadályozása” elem az uniós foglalkoztatási keretirányelvben vagy a képzettség követelménye az ADA-ban.

A fogyatékossgal élő személyek munkaerőpiacon való részvételét elősegítő hátrányos megkülönböztetés tilalma Magyarországon és az Amerikai Egyesült Államokban az alkotmányos rendelkezéseken túl jogszabályi szinten is szabályozott, amelynek fényében a hátrányos megkülönböztetés tilalma közvetlenül alkalmazandó egyes magánjogi viszonyokban, mint például a munkajogi jogviszonyban. Az észszerű alkalmazkodás követelménye tekintetében pedig megállapítható, hogy a koncepció dogmatikai kezelése, valamint a rá vonatkozó szabályozás mértéke eltérő a nemzetközi szintéren, Magyarországon és az Amerikai Egyesült Államokban.

A III. fejezetben áttekintett jogesetek arra mutatnak rá, hogy a jogi szabályozás ellenére a munkajogi jogviszonyokban a fogyatékossgal élő személyek esetében a fenti koncepciók mégsem érvényesülnek hatékonyan. A hatékony jogi kezelés hátráltatója egyrészt a jogszabályok céljának alapjogi szempontokra tekintet nélküli értelmezése, másrészt az észszerű alkalmazkodás követelményének munkajogi alapelveken, generálklauzulákon keresztül való érvényesülése, harmadrészt pedig az észszerű alkalmazkodás követelményére vonatkozó, nem megfelelő kritériumrendszer kialakítása.

A fentiek alapján a nyitott, befogadó és hozzáférhető munkaerőpiac megteremtéséhez nem elegendő jogi szabályozás, hanem szükséges még az olyan jogalkalmazás kialakítása is, amely szintén céljának tekinti a fogyatékossgal élő személyek alapjogainak védelmét és társadalmi inklúzióját. Ugyanis a fogyatékossgal élők jogainak előmozdítására és a jogsértések megelőzésére irányuló megfelelő lépések meghatározása elengedhetetlen, de nem elégséges.

A fenti jogértelmezésben azonosítható problémák és dogmatikai hiányosságok orvosolása érdekében az alapjogok horizontális hatályával kapcsolatos modellszerű megközelítés helyett egy önálló szemléletmód implementálását javaslom, amely a fogyatékossgal alapján a foglalkoztatás területén történő hátrányos megkülönböztetés elleni küzdelem kihívásaira koherensebb választ ad. A hatékonyabb jogvédelem előmozdításához szükségesnek tartom még kiemelni, hogy az általam javasolt komplex, holisztikus szemlélethez nélkülözhetetlen az alapjogvédő bírói szerepkör felismerése. Ennek alapján a horizontális hatály holisztikus szemléletmód koncepciót és az általa megkívánt bírói szerepvállalást az alábbi módon határozom meg.

A horizontális hatály holisztikus szemléletmód alapnak tekinti az alapjogok relevanciáját magánjogi jogviszonyokban. Ennek keretében szükséges, hogy a bírók

azonosítsák az eléjük kerülő ügyben a fogyatékossgal élő személyek alapjogainak érintettségét. Továbbá, a bírónak a jogértelmezés során szükséges tekintettel lennie a jogszabály és az adott rendelkezés releváns és aktuális alapjogi vetületére, valamint az adott jogvédelmi koncepció céljára. Ez azt jelentené, hogy az alapjogvédő szerepkörben eljáró bíró a hátrányos megkülönböztetés tilalma tekintetében az egyes rendelkezések célját/funkcióját alapjogi szempontokra tekintettel, a fogyatékossgatudományban jelenleg is zajló jogfejlődéssel összhangban értelmezi. A horizontális hatály holisztikus szemléletmód alkalmazásával tehát elkerülhető lenne az, hogy a bíró az alkalmazandó jogszabály célját az alapjogi szempontok figyelmen kívül hagyásával értelmezze a jogvita eldöntése során.

Ezen kívül, a horizontális hatály holisztikus szemléletmód iránymutatást ad arra vonatkozóan, hogy a már kialakult alkotmányjogi dogmatikát hogyan lehet bevonni a konkrét munkajogi eset, a jogvita értékelésébe. Ennek megfelelően az észszerű alkalmazkodás követelményének mint szakjogági rendelkezésnek az alapjogi szemléletű megközelítését biztosítaná a horizontális hatály holisztikus szemléletmód, amely alapján e dogmatikai koncepciót hídnak kellene tekinteni a fogyatékossgal élő személyek emberi méltósága és befogadó munkahelyen való munkavállaláshoz való joga között.

Továbbá, a horizontális hatály holisztikus szemléletmód alapján a fogyatékossgal élő személyek hátrányos megkülönböztetésének kérdése az alapjogi dogmatika figyelembevételével kezelendő. A fogyatékossgal élő személyek befogadó munkahelyen való munkavállaláshoz való joga hatékony érvényesülése érdekében aránytalan teher értékelésénél szükséges a releváns szempontok alapos és körültekintő értékelése. E célból kézenfekvő lehet a szükségességi-arányossági teszt arányossági altesztjének alkalmazása. Továbbá, az aránytalan teher elbírálásakor az egyik figyelembe veendő szempont annak pozitív hatása, amely arra a kérdésre irányul, hogy a fogyatékossgal élő személy foglalkoztatása milyen előnyökkel járna a munkatársak hozzáállása és a sokszínűség előmozdítása tekintetében, valamint a fogyatékossgal élő jelöltek számára.

A horizontális hatály holisztikus szemléletmód alkalmazásával a bíró reflektál a társadalmi, gazdasági és politikai változásokra, a jogszabályi rendelkezéseket a mögöttes alkotmányos célok, illetve értékek fényében értelmezi, és olyan arányos vagy kiegyensúlyozott megközelítésre kell törekednie, amely érvényt szerez a szóban forgó alapjogoknak és alkotmányos értékeknek.

Ezzel a koncepció eredeti rendeltetésével összhangban, elsősorban az értő és emberi jogi szemléletű jogalkalmazás terén a horizontális hatály egy olyan „komplex” szemléletmódot jelentene, mely hatékonytá teszi az alapjogok érvényesülését magánjogi viszonyokban.

Továbbá, az általam javasolt dogmatikai konstrukcióval nem válnának emberi jogi vitává a magánjogi keresetek, és a magánjogi szabályozás funkciója sem üresedne ki. Végül, a horizontális hatály holisztikus szemléletmód azzal, hogy elismeri az alapjogok relevanciáját magánjogi jogviszonyokban, társadalmi szinten is még inkább elfogadottá tenné azt, hogy a magánszereplők, magánszemélyek, vállalatok és szervezetek is megsérthetik mások alapjogait, és hogy az alapjogok nemcsak az állammal szemben, hanem más magánfelekkel szemben is érvényesíthetők.

4. A DOLGOZAT TÉMÁJÁBAN SZÜLETETT PUBLIKÁCIÓK

BEDŐ Renáta: The Notion of “Person with Disability” in Employment Discrimination Law - An Analysis of Laws in Hungary and the United States. *Romanian Journal of Comparative Law* 12 (2021) 66-102.

BEDŐ Renáta: Legal Concepts to Increase Participation of People with Disabilities in the Workplace: An Analysis of Laws in Hungary and the United States through Lens of Inclusive Equality. *MTA Law Working Papers* 11 (2021) 1-15.

BEDŐ Renáta: The Notion of “Person with Disability” in Hungary with Special Regard to Employment. *MTA Law Working Papers* 39 (2020) 1-26.

GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – BEDŐ Renáta: Az alapvető jogok érvényesítése a magánjogi jogviták során – az újabb alkotmánybírói gyakorlat (2014–2018). *Alkotmánybírói Szemle* 1 (2018) 3-15.

BEDŐ Renáta: A rendes bíróságok alapjogi bírászkodása magánjogi viszonyokban. In FAZEKAS Marianna (szerk.): *Jogi tanulmányok* (ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola Budapest, 2018) 73-85.

BEDŐ Renáta: Az alapjogok érvényesülése magánviszonyokban Magyarországon – fókuszban a fórumrendszer. *Fundamentum* 1 (2018) 58-69.